

УДК 347.962

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3\(3\)-66-75](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-3(3)-66-75)

Юхимюк Ольга Михайлівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Волинський національний університет імені Лесі Українки, вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021, тел.: (066) 772-46-26, <https://orcid.org/0000-0002-3803-4746>

Кравчук Микола Артемович кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 43005, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30, тел.: (0332) 24-04-11, <https://orcid.org/0000-0001-5904-7506>

Гламазда Петро Володимирович кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 43005, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30, тел.: (0332) 24-04-11, <https://orcid.org/0000-0003-1133-9205>

РЕАЛІЗАЦІЯ СУДДЕЮ ПРАВА НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НАУКОВОЇ, ВИКЛАДАЦЬКОЇ ЧИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. В сучасній демократичній правовій державі право на свободу вираження поглядів виступає важливим інструментом взаємодії особи, держави та громадянського суспільства. Міжнародне визнання та закріплення права на свободу вираження поглядів є вагомим засобом гарантування та захисту цього права. Це право обмежується рядом факторів, визначених правовими актами, а також суб'єктивними і об'єктивними чинниками.

Право на свободу вираження поглядів визнається за людиною на міжнародному та національному рівнях. Водночас, такому праву кореспондують відповідні обов'язки та відповідальність. Крім того, допускається обмеження зазначеного права, у випадках, з підстав і в порядку, визначеному нормативно-правовими актами. При цьому особливою підставою для обмеження зазначеного права є підтримання авторитету і безсторонності суду, неупередженості й незалежності судових органів, а також підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Суддя може реалізувати право на свободу вираження поглядів при здійсненні правосуддя, у публічних виступах (в тому числі у засобах масової інформації), під час Інтернет-спілкування (в тому числі у соцмережах), у

повсякденному житті, а також під час здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності.

Суддя на міжнародному та національному рівні наділяється правом на свободу вираження поглядів. Але при розгляді питання порушення статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо судді при здійсненні ними викладацької, наукової чи творчої діяльності, Європейський суд з прав людини виходить з того, що для суддів існують як загальні обмеження права на свободу вираження поглядів, так і спеціальні, що впливають з особливого правового статусу судді.

Ключові слова: суддя, реалізація права, Європейський суд з прав людини.

Iukhymiuk Olga Mychajlivna Ph.D. in Law, Associate Professor, Docent of Department of theory and history of state and law, Volyn National University, Vinnychenko St., 30, Lutsk, 43021, tel.: (066) 772-46-26, <https://orcid.org/0000-0002-3803-4746>

Kravchuk Mykola Artemovych Candidate of Political Science, Associate Professor of Theory and History of State and Law, Lesya Ukrainka Volyn National University, Vinnychenka St., 30, Lutsk, 43005, tel.: (0332) 24-04-11, <https://orcid.org/0000-0001-5904-7506>

Hlamazda Petro Volodymyrovych Doctor of Law, Associate Professor of Theory and History of State and Law, Lesya Ukrainka Volyn National University, Vinnychenka St., 30, Lutsk, 43005, tel.: (0332) 24-04-11, <https://orcid.org/0000-0003-1133-9205>

EXERCISE BY A JUDGE OF THE RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION IN SCIENTIFIC, TEACHING OR CREATIVE ACTIVITIES IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Abstract. The right to freedom of expression is an important tool for the interaction of the individual, the state and civil society in a modern democratic state governed by the rule of law. International recognition and consolidation of the right to freedom of expression is an important means of guaranteeing and protecting this right. This right to freedom of expression is limited by a factors determined by legal acts, as well as subjective and objective factors.

The right to freedom of expression is recognized for the individual at the international and national levels. At the same time, this right corresponds to the corresponding duties and responsibilities. In addition, the restriction of this right is allowed, in cases, on the grounds and in the manner prescribed by regulations. Thus

the special basis for restriction of the specified right is maintenance of authority and impartiality of court, impartiality and independence of judicial bodies, and also maintenance of authority and impartiality of justice.

A judge may exercise the right to freedom of expression in the administration of justice, in public speeches (including in the media), during Internet communication (including social networks), in everyday life, as well as during the implementation of teaching, research or creative activity.

A judge at the international and national legal levels is given the right to freedom of expression. However, in considering the violation of Article 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of Judges in their teaching, research or creative work, the European Court of Human Rights assumes that there are both general restrictions on the right to freedom of expression and special, arising from the special legal status of the judge.

Keywords: judge, implementation of law, European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. В сучасній демократичній правовій державі право на свободу вираження поглядів виступає важливим інструментом взаємодії особи, держави та громадянського суспільства. Міжнародне визнання та закріплення права на свободу вираження поглядів є вагомим засобом гарантування та захисту цього права. Водночас зазначене право обмежується рядом факторів, визначених правовими актами, а також суб'єктивними і об'єктивними чинниками, такими як діючий правовий режим, особливий правовий статус суб'єкта (наприклад, суддя) та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації суддею права на свободу вираження поглядів суддею як носія державної влади та особливого суб'єкта реалізації громадянських прав досліджувались у працях В. Кравчука, В. Серьогіна, Н. Сташків, В. Федоренка, О. Хотинської-Нор та ін. Однак вартий безпосередньої уваги аспект практики Європейського Суду з прав людини щодо реалізації суддею права на свободу вираження поглядів.

Мета статті – дослідження особливостей реалізації суддею, який виступає носієм владних повноважень, права на свободу вираження поглядів при здійсненні наукової, викладацької чи творчої діяльності та аналізу практики Європейського Суду з прав людини з цього питання.

Виклад основного матеріалу. На суддю, як і будь-яку людину, поширюються норми міжнародних та вітчизняних правових актів, що закріплюють, регламентують та захищають право на свободу вираження поглядів.

Стаття 10 ч. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) зазначає, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і

незалежно від кордонів. Водночас стаття 10 ч. 2 Конвенції вказує, що здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Бангалорські принципи поведінки суддів передбачають, що «судді, як і будь-якому громадянину, гарантується право вільного вираження думок, віросповідання, участі в зібраннях та асоціаціях, однак у процесі реалізації таких прав суддя завжди турбується про підтримку високого статусу посади судді та не допускає дій, що не сумісні з неупередженістю й незалежністю судових органів». Інакше кажучи, право судді на свободу слова, його реалізація завжди граничитимуть, обмежуватимуться та оцінюватимуться в контексті загрози ризиків для його незалежності й неупередженості, а також шкоди авторитету професійного статусу, судової влади та суспільній довірі до неї [1, с. 285].

Важливим міжнародним правовим актом, що стосується безпосередньо права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та права на інформацію є Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації», ухвалена на 70-й сесії 29 квітня 1982 року. У цій декларації держави-члени Ради Європи підтверджують свою тверду відданість принципам свободи вираження поглядів та інформації як основоположному елементу демократичного й плюралістичного суспільства. Держави-члени Ради Європи оголошують про те, що у сфері інформації та ЗМІ вони намагаються досягти такої мети: а) захист права кожного, незалежно від кордонів, самовиражатися, шукати й одержувати інформацію та ідеї з будь-якого джерела, а також поширювати їх відповідно до умов, викладених у статті 10 Європейської конвенції з прав людини; б) скасування цензури або будь-якого довільного контролю чи обмежень щодо учасників інформаційного процесу, змістового наповнення ЗМІ або передавання чи поширення інформації; в) проведення відкритої інформаційної політики в публічному секторі, що включає також доступ до інформації, задля сприяння розумінню кожною людиною політичних, соціальних, економічних і культурних проблем та заохочення вільного обговорення цих проблем; г) існування широкого кола незалежних і автономних ЗМІ, що дасть можливість відображати різноманітність ідей та думок; д) створення відповідних можливостей для передавання і поширення інформації та ідей, розумного доступу до них на національному й міжнародному рівнях; е) сприяння міжнародному співробітництву та надання

допомоги через державні й приватні канали з метою заохочення вільного обігу інформації та поліпшення інфраструктури і можливостей зв'язку [2, с. 317].

Крім того, відповідно до ст. 34 ч. 1 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Зазначене положення Конституції України стосується будь-якої людини. Але, відповідно до ст. 34 ч. 3 Конституції України, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України від 22.02.2013, також регламентує питання права судді на свободу вираження поглядів. Зокрема, відповідно до ст. 10 Кодексу суддівської етики, суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів. Як зазначено в ст. 12 Кодексу суддівської етики, суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи. В статті 13 Кодексу суддівської етики вказано, що суддя, який перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в те, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду. І відповідно до ст. 20 Кодексу суддівської етики участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

Право суддів на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань передбачає, що усі судді мають невід'ємне право визначати для себе систему морально-етичних, світоглядних, духовних та інших ідей та ідеалів, атакож вільно, без будь-якого ідеологічного чи іншого контролю оприлюднювати та обстоювати свої думки та погляди шляхом використання будь-яких засобів їх вираження [2, с. 317].

Таким чином, право на свободу вираження поглядів визнається за людиною на міжнародному та національному рівнях. Водночас, такому праву кореспондують відповідні обов'язки та відповідальність. Крім того,

допускається обмеження зазначеного права, у випадках, з підстав і в порядку, визначеному нормативно-правовими актами. При цьому особливою підставою для обмеження зазначеного права є підтримання авторитету і безсторонності суду, неупередженості й незалежності судових органів, а також підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Провівши поверховий аналіз наведених положень, Хотинська-Нор О. пропонує розглядати етику висловлювань судді в такій умовній системі (класифікації):

- під час здійснення правосуддя (у судовому процесі);
- у публічних виступах, зокрема ЗМІ;
- під час здійснення інших видів діяльності, незаборонених для судді, – літературної, наукової, викладацької;
- під час Інтернет-спілкування;
- у повсякденному житті [1, с. 285-286].

Відповідно до ст. 127 ч. 2 Конституції України, суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Стаття 54 ч. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка регламентує вимоги щодо несумісності, передбачає, що суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Таким чином, судді дозволяється займатись викладацькою, науковою чи творчою діяльністю, яка, в тому числі, супроводжується реалізацією права на свободу вираження поглядів.

Як зазначалось вище, право на свободу вираження поглядів безпосередньо регламентується Конвенцією про захист прав людини основоположних свобод, для забезпечення дотримання якої створюється Європейський суд з прав людини. Практика Європейського суду з прав людини надзвичайно різнопланова, охоплює різні статті Конвенції, в тому числі ст. 10 в частині реалізації та захисту права на свободу вираження поглядів. Враховуючи мету статті, зупинимось на окремих рішеннях Європейського суду з прав людини стосовно реалізації суддею права на свободу вираження поглядів при здійсненні наукової, викладацької чи творчої діяльності.

Розпочнемо з Рішення у справі «Уїлл проти Ліхтенштейну» (Judgment in the case of Wille v. Liechtenstein) від 28.10.1999. У 1992 році виник спір між князем Ліхтенштейну та урядом Ліхтенштейну стосовно політичної компетенції

у зв'язку з референдумом, на який виносилося питання щодо вступу Ліхтенштейну в Європейську економічну зону. У той час Уїлл був членом уряду Ліхтенштейну. Після спору, що виник між князем та членами уряду під час зустрічі 28 жовтня 1992 року, справу було врегульовано прийняттям спільної декларації князя, законодавчого органу — ландтагу та уряду. У грудні 1993 року Уїлла було призначено головою Адміністративного суду Ліхтенштейну (Verwaltungsbeschwerdeinstanz) на конкретний строк повноважень. 16 лютого 1995 року серед кількох лекцій з питань конституційної юрисдикції та основних прав заявник прочитав публічну лекцію в Ліхтенштейнському інституті досліджень на тему «Характер і функції Конституційного суду Ліхтенштейну». Під час лекції заявник висловив думку, що Конституційний суд має компетенцію щодо «тлумачення конституції у разі виникнення розбіжностей між князем (урядом) та ландтагом». Про лекцію було повідомлення в місцевій пресі. 27 лютого 1995 року князь надіслав заявникові листа з приводу його лекції. Князь не погоджувався з твердженням щодо компетенції Конституційного суду, а також нагадав попередній політичний спір. У нього, продовжував він, є причини вважати, що заявник не відчував своїх зобов'язань за конституцією і висловив твердження, які явно порушували конституцію. За що заявника було позбавлено права на державну службу. Князь бажав поінформувати його заздалегідь, що не призначить його на державну службу, якщо це буде запропоновано ландтагом або іншим органом. У своїй відповіді від 20 березня 1995 року Уїлл роз'яснив свою правову позицію і поскаржився, що попередження князя порушувало його право на свободу вираження поглядів та свободу висловлювати наукову точку зору. У квітні 1997 року кандидатура Уїлла була запропонована ландтагом Ліхтенштейну на подальший строк перебування на посаді голови Адміністративного суду. Проте князь не призначив його[3].

В цій справі Європейський суд з прав людини визнав, що оскаржуваний засіб, тобто лист князя від 27 лютого 1995 року, справді є втручанням у реалізацію заявником права на свободу вираження поглядів. Суд вважає, що залучення до державної служби — право, не передбачене у Конвенції, — не є головним питанням у справі, поданій на розгляд Суду. Попри те що князь порушив питання про можливе повторне призначення заявника на посаду голови Адміністративного суду, листи, по суті, зводилися до зауважень на адресу заявника з приводу його попередньо висловлених думок.

Також варто звернути увагу на рішення у справі «Паніоглу проти Румунії» (Panioglu v. Romania) від 08.12.2020. Справа стосувалася професійних покарань, накладених на суддю, зокрема частині підвищення по службі за написану нею статтю в ЗМІ. Дане рішення тут розглядається в зв'язку з тим, що автор публікації вважала, що її стаття написана виключно в літературному стилі.

У статті було піддано суворій критиці діяльність Голови Касаційного

суду як прокурора під час репресивного комуністичного режиму. У 2012 році Паніюглу – суддя апеляційного суду Бухареста – написала статтю про Голову Касаційного суду з назвою: «Нічого про те, як товариш прокурор стала головою всіх суддів» (“Nothing about how a Comrade Prosecutor has become president of all the judges”). У цій статті заявниця зі своєї точки зору описала декілька фактів із життя під час комуністичного режиму, пов’язавши свій опис із Головою суду, яка під час комуністичного режиму була прокурором. Заявниця запитувала, яким чином «товариш прокурор» діяла «з метою викорінення ворогів соціалізму...[i] ‘полювання’ на жінок, які зробили аборти» (She asked how the “Comrade Prosecutor” had acted in “root[ing] out the enemies of the socialist order ... [and] ‘hunt[ing] down’ women who had had abortions”). Заявниця говорила про «підземелля» та «бідність» під час комуністичного режиму і про прокурорів «десь зверху у недоторканному сяючому світі... Усі ці товариші, узурпатори Христа та Його Закону, суворі охоронці комуністичної в’язниці» (She spoke of the “dungeons” and “poverty” under their gime and the prosecutors “somewhere above in an untouchable shining world ... All these comrades, usurpers of Christ and His Law, sternly guard[ing] the communist prison”). Вона говорила про життя в крайній бідності, у той час як «товариш прокурор здіймалася понад над усім цим» (She spoke about living in grinding poverty while “the Comrade Prosecutor ha[d] also floated above”). Більша частина висловлювань в тексті були визнані спірними чи образливими в наступних рішеннях суду. Цю статтю було опубліковано як в національній газеті, так і на вебсайті із зазначенням імені та професійного статусу заявниці як авторки [4, с. 37].

8 березня 2012 року група судових розслідувань (далі – група) Вищої ради правосуддя (далі – Рада) розпочала провадження щодо статті. Група підготувала висновок для дисциплінарного суддівського органу, вказуючи, що Паніюглу провела паралель між комуністичним гнітом та підвищенням по службі Голови, незважаючи на факт законності її призначення і на те, що вона не мала відношення дорозвідувальних служб під час комуністичного режиму. Паніюглу висловлювала свою думку про те, що суддя працювала незаконно та поставила під сумнів її моральну поведінку, що у свою чергу ставило під сумнів її честь та професійну доброчесність як Голови суду і заподіяло шкоду її професійній репутації. Група зауважила, що судді зобов’язані зберігати честь та гідність своєї посади, розуміючи під цим стриманість при вираженні своїх думок. Група підсумувала, що в діях Паніюглу, імовірно, вбачається дисциплінарне правопорушення [4, с. 37].

Також секція Ради суддів визнала рішенням Ради суддів від 16 жовтня 2012 року, що Паніюглу перевищила свої повноваження та заподіяла шкоду репутації Голови Касаційного суду. Пізніше Пленум Ради суддів визнав, що ця стаття прямо заподіяла шкоду репутації Голови Касаційного суду. Паніюглу оскаржила це рішення до Касаційного суду, проте її скарга була відхилена

1 листопада 2013 року остаточним рішенням. У 2017 році було підготовлено висновок щодо професійної доброчесності кандидатів для підвищення до Касаційного суду, в тому числі щодо Паніюглу, в якому зазначалось, що вона не відповідає вимогам.

Однак у 2019 році Рада прийняла рішення про відповідність Паніюглу конкурсним вимогам для підвищення, проте вона не складала іспитів (Паніюглу стверджувала, що вона відмовилася від цього задля уникнення публічного приниження, оскільки вона не могла домогтися успіху у зв'язку з інформацією у своїй особовій справі на той час). Рада зауважила, що дві нещодавні професійні оцінки заявниці не були завершені (три більш нещодавні були взяті до уваги для підвищення). Пізніше Апеляційний суд Бухареста вказав, що заявниця не буде мати права клопотати про підвищення до 2021 року у зв'язку із застосованою у 2012 році санкцією. 17 квітня 2019 року Касаційний суд визнав відповідні положення Кодексу поведінки суддів незаконними та скасував їх. Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявниця скаржилася, що перешкоджання їй у підвищенні по службі у зв'язку з думкою, висловленою щодо її колеги, становило порушення права заявниці на свободу вираження поглядів [4, с. 38].

У своєму рішенні Європейський суд з прав людини погодився із думкою, що втручання в права заявниці було передбачено законом, було чітким та передбачуваним. Крім того, Європейський суд з прав людини зазначив, що заявниці варто було б знати про ймовірність покарання, зважаючи на те, що відповідні положення Кодексу поведінки суддів були досить чіткими, а особливо з урахуванням того, що вони застосовувались до вузького кола осіб – суддів.

ЄСПЛ підкреслив, що мета статті заявниці полягала в порушенні питання доцільності того, що особі, яка діяла як прокурор під час комуністичного режиму, було доручено керувати судовою системою та реформувати її. Заявниця зосередилася на професійному житті Голови. ЄСПЛ зауважив, що посадові особи судової системи можуть піддаватися більшій критиці, ніж звичайні громадяни. Водночас ЄСПЛ нагадав, що для посадових осіб судової системи очікувано те, що вони будуть демонструвати максимальну свободу розсуду для збереження довіри суспільства до судової системи [4, с. 39].

В підсумку Європейський суд з прав людини констатував відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Висновки. Суддя на міжнародному та національному рівні наділяється правом на свободу вираження поглядів. Також судді законодавством надана можливість займатись викладацькою, науковою чи творчою діяльністю. Але при розгляді питання порушення статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо судді при здійсненні ними викладацької, наукової чи творчої діяльності, Європейський суд з прав людини виходить з

того, що для суддів існують як загальні обмеження права на свободу вираження поглядів, так і спеціальні, що впливають з особливого правового статусу судді.

Література:

1. Хотинська-Нор О. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського Суду з прав людини. Підприємництво, господарство і право. № 12 2020, с.284-289. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/12/50.pdf>
2. Кравчук В.М. Конституційні основи правового статусу суддів в Україні: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 640 с.
3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Уїлл проти Ліхтенштейну» (Judgment in the case of Wille v. Liechtenstein) від 28.10.1999. <http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=104>
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Паніоглу проти Румунії» (Panioglu v. Romania) від 08.12.2020. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (грудень 2020 року). https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ESPL_12_2020.pdf

References:

1. Hotins'ka-Nor, O. (2020). Etika suddi ta svoboda virazhennja nim dumki v konteksti rishen' Evropejs'kogo Sudu z prav ljudini [Ethics of judges and freedom of expression in the context of decisions of the European Court of Human Rights]. *Pidpriemnictvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 12, 2020, 284-289 [in Ukrainian].
2. Kravchuk, V.M. (2019). *Konstitucijni osnovi pravovogo statusu suddiv v Ukraini [Constitutional bases of legal status of judges in Ukraine]*. Київ: Vidavnictvo Lira-K [in Ukrainian].
3. Rishennja Evropejs'kogo Sudu z prav ljudini u spravi «Uill proti Lihtenshtejnu» (Judgment in the case of Wille v. Liechtenstein) [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Judgment in the case of Wille v. Liechtenstein]. www.eurocourt.in.ua Retrieved from: <http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=104> [in Ukrainian].
4. Rishennja Evropejs'kogo Sudu z prav ljudini u spravi «Panioglu proti Rumunii» (Panioglu v. Romania) Ogljad rishen' Evropejs'kogo sudu z prav ljudini [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Panioglu v. Romania of 08.12.2020. Review of judgments of the European Court of Human Rights]. *supreme.court.gov.ua* https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ESPL_12_2020.pdf [in Ukrainian].